

פרשת וצבים התשובה

בפרשתנו מופיעה פרשת התשובה (דברים ל', א-י), שבה מתוארת תשובת עם ישראל לצד החזון של שיבת ציון.

חודש אלול הוא כולו הכנה לקראת הימים הנוראים. עיון והתבוננות בפרשת התשובה דווקא בתקופה זו של השנה יכולים ללמד אותנו מסרים רבי משמעות.

גודל התיקון שבתשובה

פרשת התשובה היא כעין מענה לעונש ולקללה המפורטים בפרשת התוכחה בפרק כ"ח. בזכות התשובה, הקללה נהפכת לשכר ולברכה. בפרשת התוכחה החטאים והעונש יוצרים מצב של ייאוש מוחלט, "...וְלֹא תֵאֱמָרְךָ בְּחַיִּיךָ" (דברים כ"ח, טו), אך באמצעות התשובה האדם מתקן את מעשיו ומוצא שוב משמעות בחייו:

"וַיֹּמַר ה' אֶל-לֵהִיךָ אֵת לְבַבְךָ וְאֵת לִבְבְּךָ לְאֱהָבָה אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבַבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיִּיךָ" (דברים ל', ו)

יזמת האדם ותגובת ה'

השורש שו"ב מופיע בפרשה שבע פעמים. פעמים כפעולה של האדם ופעמים כתגובה של הקב"ה למעשיו של האדם. הדבר מלמדנו כי התשובה היא תהליך הדדי המתרחש בין האדם לבוראו.¹ אף שה' תומך באדם ומעודד אותו בדרך התשובה, ההתעוררות לתשובה מתחילה דווקא אצל האדם ומתפתחת גם בזכות המאמצים והיזמה מצדו, כפי שאמרנו חז"ל: "בדרך שאדם רוצה לילך - בה נוֹלִיכִין אוֹתוֹ" (מכות י ע"ב).

1. חז"ל תיארו את ההדדיות של התשובה כמחלוקת כביכול בין הקדוש ברוך הוא ובין ישראל: "אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: 'השיבנו ה' אליך' (איכה ה', כא). אמר להם הקב"ה: 'שובו אלי ואשובה אליכם' (מלאכי ג', ז). אמרה לפניו: רבש"ע, שלנו היא?! שלך היא - 'שובנו א-להי ישענו והפר כעסך עמנו' (תהילים פ"ה, ה)" (איכה רבה ה', כא).

הדרגתיות התשובה

תהליך התשובה מתואר באופן הדרגתי בכמה כיוונים:

היקף התהליך

- א. "וְהִשְׁבֵּת אֶל לִבְבְּךָ" (פסוק א) - האדם הפרטי.
- ב. "אִתָּהּ וּבְיָמֶיךָ בְּכֹל לְבָבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ" (פסוק ב) - המשפחה.
- ג. "וְיֹשֵׁב ה' א-לֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶיךָ וְשָׁב וּקְבַצְךָ מִכָּל הָעַמִּים" (פסוק ג) - העם כולו.

הפנמת האדם

- א. "וְהִשְׁבֵּת אֶל לִבְבְּךָ" (פסוק א) - שימת לב לצורך בתשובה.
- ב. "אִתָּהּ וּבְיָמֶיךָ בְּכֹל לְבָבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ" (פסוק ב) - הפנמת הצורך בתשובה.
- ג. "לְאַהֲבָהּ אֶת ה' א-לֹהֶיךָ בְּכֹל לְבָבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ" (פסוק ג) - הפיכת התשובה לחלק מחייו של האדם.

קיום דברי ה' והקשר אליו

- א. "וְהִשְׁבֵּת אֶל לִבְבְּךָ" (פסוק א) - הפנמת הדברים אצל בעל התשובה בינו לבין עצמו, ללא קשר עם ה'.
- ב. "וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי" (פסוק ב) - שמיעה ללא קיום מצוות, עם התייחסות עקיפה לה'.
- ג. "וְאִתָּהּ תָּשׁוּב וּשְׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצַוְךָ הַיּוֹם" (פסוק ג) - קיום מצוות חלקי, עם התייחסות ישירה לה'.
- ד. "כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' א-לֹהֶיךָ לְשָׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחָקְתָיו הִתְּוָה בְּסֶפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה" (פסוק ד) - קיום מצוות מלא, עם התייחסות אישית לה'.

הדרגתיות זו אינה כמותית בלבד. יש בה גם מרכיב איכותי. בתחילת הפרשה התשובה היא "עד ה' א-לֹהֶיךָ" (פסוק ב), ובסופה "אֶל ה' א-לֹהֶיךָ" (פסוק ג). הבדל קטן זה הוא משמעותי ביותר. תשובה עד ה' היא תשובה מיראה:

"אמר ריש לקיש: גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר 'שובה ישראל עד ה' א-לֹהֶיךָ כי כשלת בעונך' (הושע י"ד, ב) ...איני? והאמר ריש לקיש: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו בזכיות... לא קשיא; באן - מאהבה, באן - מיראה." (יומא פו ע"ב)

לעומת זאת, התשובה אל ה' היא תשובה מאהבה.

2. ראו מלבי"ם על אתר.

נראה שההדרגתיות הכמותית גורמת להבדל המשמעותי. הרחבה כמותית של קיום דברי ה' ושל כמות החוזרים בתשובה גורמות להפנמת התהליך אצל האדם, ולקרבה גדולה יותר של האדם לבוראו - "אהרי הפעולות נמשכים הלבבות" (ספר החינוך, מצווה טז).

בגלל חשיבותה של ההדרגתיות בתהליך התשובה, ניתן לראותה גם בברכת התשובה שבתפילת העמידה:

"הַשִּׁיבֵנו אֱבִינוּ לְתוֹרָתְךָ, וְקַרְבֵנוּ מִלְכֵנוּ לְעִבּוֹדָתְךָ, וְהַחֲזִירֵנוּ בְּתִשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ. בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַרוֹצֵה בְּתִשׁוּבָה."

בתחילה - השיבה לתורה ללא קיום מצוות, לאחר מכן קיום המצוות ולבסוף תשובה שלמה.